

Кметът на София Йорданка Фандъкова, заместник-кметът д-р Тодор Чобанов и проф. Васил Николов разглеждат намерените артефакти по време на археологическите разкопки на раннеолитното селище Слатина през 2014 г.

СОФИЯ НА 8000 ГОДИНИ

На брега на Слатинска река пред 8000 години възниква най-ранното неолитно селище в Софийското поле и постепенно се разпростира на около 80 декара. Това става в началото на Ранния Неолит (Новокаменната епоха), когато тук се заселват едни от първите земеделци и скотовъдци в Европа.

Според известния праисторик проф. Васил Николов селището в Слатина, заедно с другите раннеолитни селища на Балканите, е обитавано от най-старите земеделци и скотовъдци на континента и това е част от първата европейска цивилизация. Шесто и пето хилядолетие пр. Хр. са златните хилядолетия в днешните български земи. От 1985 г. до днес проф. Николов прави археологическите

проучвания на Слатинското селище и на него дължим интересните открития в потвърждение на тезата за най-ранната цивилизация в Европа.

След т. нар. неолитна революция в Предна Азия формираният там земеделско-скотовъден поминък постепенно се разпространява към Югоизточна Европа, най-вероятно чрез придвижването на малки човешки групи през Егея към Централнобалканската зона. В края на VII и началото на VI хилядолетие пр. Хр. започва да действа т. нар. Струмски път, който играе основна роля в разпространението на новия поминък към Средна Европа. Пътят достига Софийското поле и вероятно тук се разклонява – по долините на Нишава и Велика Морава на северозапад и по долината на Искър на север. По това време в източната част на Софийското поле възниква огромно за времето си ранноземеделско селище, което днес обозначаваме като Слатина. С постепенното заселване на Тракия от запад към изток през първите векове на VI хилядолетие пр. Хр. и след установяването малко по-късно на засилени контакти със Северозападна Анатолия, възниква и пътят по Марица. От Тракия той преминава пак през Софийското поле към долината на Велика Морава и оттам към Средна Европа. Разпространението на новата ранноземеделска икономическа система на европейския континент превръща Софийското поле в пресечна точка на двата основни цивилизационни потока от Предна Азия към Европа през VI хилядолетие пр. Хр. Ето защо резултатите от археологическите проучвания на селището Слатина (днес в източните части на София) се следят със значителен интерес от специалистите по праистория на Югоизточна Европа.

Селището в Слатина е било богато и е поддържало контакти със съседните райони. Материалната му култура дава основание да се мисли, че отделни керамични съдове и други предмети са носени от Тракия, долината на Струма, днешна Северозападна България, днешна Сърбия. Останките на селището в Слатина са с дебелина на културните напластявания до 4 м. Разположено на левия бряг на

Слатинска река, селище съществува през цялата първа и началото на втората половина на VI хилядолетие пр. Хр. около 500 години, без да се изтощят природните ресурси. То е едно от най-големите в централната част на Балканския полуостров.

Днес от селището са останали около 8 декара, другата част е разрушена през 70-те години на миналия век при строителството на спортния комплекс „Червено знаме”, на трамвайна линия №20 и при други строежи. Проучванията, започнали през 1985 г. на площ около 1400 кв. м., прекъснали и продължили през 1995-97 г., за да бъдат подновени с финансиране по Столична програма „Култура” през 2013-14 г.

Историята на древната земеделско-скотовъдна общност в Слатина включва три етапа на развитието на материалната култура. Първият е обозначен в научните изследвания като „Слатина”. Културната група „Слатина” обхваща Софийското поле и принадлежи към разпространената в Тракия култура „Караново I”. Характеризира се с керамични съдове, рисувани само с бяла боя. Вторият етап е определен с името „Кремиковци”. Той е по-продължителен, а негова особеност е тъмно рисуваната орнаментация на една група керамични съдове. Последният етап е сравнително кратък и е слабо проучен. Това е време на упадък и отмиране на традицията за украсяване чрез рисуване на керамичните съдове.

Древните жители на Слатина обитават по-малки или по-големи правоъгълни до слабо трапецовидни къщи, разположени близо една до друга. Жилищата се състоят обикновено от едно помещение, но съществуват и двустайни постройки. Всяка къща има домакинско-отоплителна пещ с купол, понякога и огнище, ръчна каменна мелница, зърнохранилища от полуизпечена глина, площадка за приготвяне на храна и вертикален тъкачен стан. Основната им храна е житото, от което са правени хляб и каши, като е съхранявано вътре в помещенията. Брашното от лимец с примеси от бобови култури бухва сякаш му е добавена мая, твърди проф. Николов. Дълго време се смята, че през желязната епоха, някъде около 1100 г. пр. Хр., се появил т.нар. кисел

хляб в Европа, а се оказа, че още през VI-то хилядолетие пр. Хр. той се е месел в Слатина. Фактически първият кисел хляб на Стария континент е регистриран тук.

Жилищата са съобразени с климатичните условия, някои са имали асиметричен покрив и проф. Николов ги определя като „блестящи произведения на неолитната архитектура”. Те са били доста стабилни за времето си. Къщите са строени от масивен плет със забити в земята тънки дъбови стълбове, изплетени с лескови или върбови пръчки и омазани дебело от двете страни с глина. Покривът е бил двускатен с дървена конструкция, покрит със слама или с тръстика. Постройките са били масивни, издържали са по 50 години и вътре обитателите им са имали всичко, с изключение на животните, които са били държани извън селището. Често са възниквали пожари, главно по невнимание и е останала маса от изпечена глина.

Към най-долния VI строителен хоризонт на селището, който се отнася към група „Слатина”, принадлежат останките на една много голяма за времето си и изключително добре запазена двуделна постройка с площ 117 кв. м. Проф. Васил Николов я определя като най-голямата къща в Европа за шестото хилядолетие, проучва и описва нейното устройство и значение. Чрез радиовъглеродния метод жилището е датирано в периода 5810 – 5750 г. За изграждането на стените са забити 144 кола с диаметър до 15 см. За определянето на някои дължини е използвана строителна мярка, която отговаря на 42 см (лакът). Подът е от дървен гредоред и дебел пласт глина. Установените в постройката многобройни съоръжения и предмети свидетелстват за използването ѝ като жилище – голяма куполна пещ, хромелно съоръжение (каменна мелница), огнище, тъкачен стан, дървени лежанки (запазени са следи от тях), глинобитна площадка за приготвяне на храна, 18 зърнохранилища от глина (с овъглено зърно в някои от тях), керамични съдове, сечива (между които и най-древният в Европа каменен палешник за дървено рало) и др.

Открита е и още една група съоръжения и предмети, които явно не са имали утилитарни функции. В северозападния ъгъл на постройката е намерена част от голям

модел на квадратно жилище върху четири цилиндрични крачета, с плосък покрив и отвор в средата. Изработен е от глина и носеща дървена конструкция, но не е изпечен и поради това е лошо запазен. Обяснение на начина на използване на модела предлага аналогията с функциите на жилищни модели, известни в традиционната култура на някои съвременни народи. По всяка вероятност моделът от Слатина е бил смятан за място на домашния дух-пазител. Благоклонността на този дух трябвало да бъде поддържана чрез редовно отделяне на храна за него. Вероятно в модела периодично е оставяна храна. Разположението на предмета вероятно е свързано с извършената строителна жертва, пак под северозападния ъгъл на къщата – под пода е поставена и натрошена, пълна с храна купа, рисувана с бяла украса. Строителната жертва се смята за приношение към духовете на застроявания участък или се прави с цел спечелването на дух-пазител на постройката.

В югоизточния ъгъл на къщата, на височина около човешки ръст, в стената е имало малка кошеровидна ниша, в която са били поставени две фигурки от глина: стилизирана седяща антропоморфна и зооморфна (на бик); зооморфната е покрита преди изпичането с бяла боя. Те представят вероятно първата „божествена” двойка в ранноземеделската религиозно-митологична система – Богинята-майка и Богът-бик, от чийто брачен съюз ежегодно на нивата и в дома се ражда живот.

В по-късния IV строителен хоризонт на селището, който се отнася към началото на група „Кремиковци”, е проучена голяма постройка (изгоряла при пожар) с две помещения (обща площ около 110 кв. м.). В тях се е намирала по една голяма куполна пещ с отвор на запад, хромелно съоръжение, площадка за приготвяне на храна, зърнохранилища, керамични съдове, а в едното – и вертикален тъкачен стан.

Особен интерес представлява пещта в северното помещение. Отпред, като продължение на основата, тя има сравнително тесен глинен, слабо изпечен подиум. На лицевата му страна с дължина 1,90 м и височина от 22 до 30 см има богата връзана украса. Тя се състои от пет зигзаговидно начупени хоризонтални линии,

преминаващи по цялата дължина на съоръжението. Горните три линии са близко разположени и са начупени успоредно една на друга. Долните две са по-раздалечени и са така начупени, че образуват повече или по-малко изразени ромбовидни фигури. Структурата и иконографията на цялата композиция позволяват предположението, че горният пояс може би представя небето с плодотворната влага, а долният вероятно символизира плодоносещата земя. От гледна точка на ранноземеделската религиозно-митологична система, пещта, където с изпичането на хляба завършва пътят на житното зърно, е логично избрано място за представянето на описаната композиция. В древното мислене едно съоръжение с утилитарни функции е неделимо от представите за цикличността в Космоса. Изпичането в пещта на суровото месо е направило от нея изоморфен образ на утроба (на Богинята-майка). В резултат на това тя се очертава в известен аспект като обредно съоръжение.

Във II строителен хоризонт на селището, отнасящ се към по-развита фаза на група „Кремиковци“, е проучена една нормално голяма за времето си постройка (42 кв. м.) с изразено трапецовиден план. Широката страна на трапеца е обърната към изток; на тази страна е и вратата. Постройката има дебел глинен под. Край северната стена са установени останки от зърнохранилища. Няма данни за наличие на пещ, но може би тя се е намирала в северозападната, силно разрушена по-късно част на къщата, почти срещу вратата. В югозападния ъгъл на постройката, южно от предполагаемото място на пещта, е имало съоръжение от глина – правоъгълен подиум и принадлежаща му колона. Подиумът е обърнат към изток, а по всяка вероятност така е била ориентирана и предната страна на колоната. В подиума личат три фази на изграждане, с което обхватът и височината му са се увеличавали, но ширината (лицевата страна) е оставала почти постоянна – около 90-100 см. През втората фаза лицевата страна е получила поне 11 висящи релефни триъгълници, а през третата те са пресъздадени върху новата замазка с по-фина повърхност. През двете последни фази цялата лицева страна е обмазана с бяло. Подиумът е изпълнен с

дребни камъни, през всяка от трите фази отгоре е имал плътна, много добре загладена замазка (като пещ или огнище). Колоната има обърнато трапецовидно тяло с правоъгълно напречно сечение. Запазената ѝ височина е 80 см, ширината ѝ горе е 27 см, а долу 16 см, дебелината ѝ е 9 см. Изградена е на три етапа чрез моделиране около разцепено дърво. Отпред колоната е украсена с релефни триъгълници и боя. Триъгълниците (общо поне 16) имат за основа горния и двата странични лицеви ръба; последните две групи релефни елементи са така разположени, че между тях се оформя змиевидно начупена широка лента. Това поле между триъгълниците е боядисано последователно в бяло и червено. При второто оцветяване в долната, потясна част на колоната, са нанесени три успоредни бели наклонени ленти. Лявата долна част на колоната сега е непълна и неравна от страни, там не е била нанесена и украсата от релефни триъгълници. Това е указание, че колоната е била свързана с още един вертикален елемент отляво на нея или с дясната страна на подиума.

Невъзможността да бъде възстановен цялостният вид на култовото съоръжение, към което е принадлежала описаната колона, затруднява нейната интерпретация в контекста на ранноземеделската религиозно-митологична система. По всяка вероятност колоната е схващана като олицетворение на световното дърво, а обредните действия около нея са свързани със запазването или възстановяването на реда в Космоса на древните обитатели на Слатина. Това напомня на случая с трите централни колони и ямата до тях в голямата къща от VI хоризонт. Освен това, ако зигзаговидното поле между релефните триъгълници бъде осмислено като символ на змия, то колоната може да се свърже и с извършването на обредни действия по време на пролетното и есенното равноденствие, когато змиите използват на повърхността за активен живот или се прибират в земята за зимна летаргия. Змията (главно смокът), в представите на ранните земеделци, е символ на плодородие, една от причините за което е способността ѝ да се „възражда“ с цикъла на Майката-земя. Може би потвърждение на идеята за обредни действия при съоръжението в

равноденствените дни е и ориентацията му (вкл. и на колоната) на изток, откъдето в дните на пролетното и есенното равноденствие изгрява слънцето – двигател на цикличността в природата.

По времето на неолитния период древните земеделци не познават металите. Затова техните сечива са изработени от кремък, камък, кост и рог. Неолитните земеделци от Слатина произвеждат значителни количества керамични съдове. Някои от тях са големи и дебелостенни и са предназначени за продължително съхраняване на продукти. Други – пак дебелостенни, но по-малки, служат за приготвяне на храна. Трета група съдове са сравнително малки, но тънкостенни и са орнаментирани със земни бои. Те се срещат по-рядко и явно са използвани в по-особени случаи, включително и в ритуалните практики.

Една от най-ценните находки от разкопките на Слатина през 2013 г. е много добре изработена мраморна фигура. Тя е датирана от началото на VI-тото хилядолетие и представлява фрагмент от мраморна статуетка на Богинята-майка. Краката и горната част от тялото липсват, но запазеното подсказва, че това е най-голямата подобна фигурка от неолита в българските земи. Запазена е средната част от тялото и е била използвана докрай, след счупването на краката, като счупената част е загладена, за да може фигурата да стои. Тези фигури с изображения на Богинята-майка са свързани с обреди за плодородие, за поддържане на възпроизводствения цикъл в природата и обществото. Тогавашните хора са наблюдавали, че периодът от засяването до жътвата е девет месеца, колкото е бременността на жената, женският образ е имал основна роля в религиозно-митологичната система на древните. Обредността е свързана с Богинята-майка, която понякога е определяна от съвременните историци, като Богиня-майка-земя, защото земята и жената са били неразривно свързани. Земята ражда житната реколта, която храни хората, в същия цикъл, в който се възпроизвежда и човешкият род.

Според проф. Николов няма друга европейска столица, която да има толкова древно селище като Слатина. София има най-дълбоките корени и те започват от най-старата европейска цивилизация преди 80 века. Той предлага да се разработи проект за изграждане на неолитно селище с характерните жилища, да бъде възстановен интериорът в къщите, като се изложат откритите предмети. Така ще стане един музей на открито с информационен център. Основен акцент да бъде така наречената „голяма къща в Слатина”, която вече е влязла в учебниците по праистория и за нея се преподава в Германия, Франция и Япония.

Разглеждане на разкопките през ноември 2014 г.

Част от артефактите, открити при разкопките на раннеолитно селище Слатина през 2014 г.

Снимки: Анелия Николова, Дневник

**Разкопките на раннеолитното селище Слатина през 2013 г., извършвани от екип на проф. Васил Николов.
Снимка: Информационна агенция „Фокус”**

Фрагмент от мраморна статуетка на Богинята-майка, намерена при разкопките през 2013 г.